

Vkročiť či nevkrečť do raja?

(niekoľko nástrah, návodov a námetov pre dnešných i budúcich učiteľov – v pozadí románu Petra Andruška Nevkrečš do raja)

Patrik Šenkár

To enter or not the paradise?

Several Pitfalls, Instructions and Suggestions for Current and Future Teachers – in the Background of Peter Andruška's Novel Nevkrečš do raja [You Will Not Enter the Paradise]

Abstract

The contribution points to the importance of continuous development of society and literature. These two attributes are, of course, interconnected. The social macrospace (region, state) and microspace (especially in school) are characterized from a cultural point of view. The diversity of Slovak literature in the field of school themes is presented by parallels and confrontations with the novel of Peter Andruška. The novel is interpreted in detail, based on motifs that were characteristic for the difficult period in the history of Czechoslovakia (1967 – 1968). This actually combines the individual and with the social, past with present, but always stays valid. It points to various intricacies in the life of a small town, specifically of various human characters. In the background of the prototext, the spirit of this special period is evident, while the metatext captures the strange and the unique – even for today's interesting coordinates of complex (living, moral, working, private) being in our state half a century ago.

Keywords: novel; Peter Andruška; school; society; interpretation

Kľúčové slová: román; Peter Andruška; škola; spoločnosť; interpretácia

Subject-Affiliation in New CEEOL: Language and Literature – Studies of Literature – Slovakian Literature

DOI: 10.36007/eruedu.2021.1.095-109

„... túto svoju knižku pokladám za dobrú a verím, že možno ešte príde jej čas, veď moje rozprávanie je o tom, ako sa zneužili nádeje ľudí, ktorí si zaslúžili lepší život. Je to večná téma, hoci nevelmi zaujíma tých, ktorí chcú vládnuť, naopak je im protivná, keďže nie je vodou na ich mlyn.

Platilo to včera a nie je to inak ani dnes“

Andruška 2015, 79

„Čas letí / jak vtáci nedozierní. / 1904 – / na rok ten zabudol som / jak na svoj dáždňik čierny / v Café Union“ –  itame verše (B aseň) z prvej b asnickej zbierky (Nedeľa, 1927) národného umelca Laca Novomeského (1904 – 1976). Lyricky subjekt v nich spomína na svoj rok narodenia, na známu (tzv. ľudov ) kaviareň na Štúrovej ulici (neďaleko Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, ktor  b asnik navštevoval uŹ počas svojich št dií), na neúprosne plynúci čas, na ono preŹit . V naších myšliach sa pritom vďačne i nevďa ne, chtiac-nehtiac rozširuje, pulzuje, vyjavuje minulosť: on  tis corak  a farebn  sieť dní a noci, plnej tvorivej práce b asnika, prozaika, literárneho vedca.

Konkretizáciou úsilia sú – v prípade prozaika –  rty, humoresky, romanet , poviedky, novely, romány... A spomienky – hlboko ukryt  v textoch autora a v z Źitkoch čitateľa ( i metatextoch interpreta). Tito traja ‚aktéri‘ literárnej komunikácie m Źu mať (samozrejme, v rôznej miere) dosah aj na to, aby (literárna) minulosť ‚neodletela‘, aby sa na onen  ierny d Źdňik ‚nezabudlo‘ a aby sa priam ‚zhmotnil‘ verš (z b asne Nedeľa z totoŹnej zbierky Laca Novomeského): „Dobré je niekedy navštvit’ minulosť“.

Tieto b asnikove sentencie sa hm rili aj v naších myšlienkach v pozadí (azda aŹ ne navn ho) predsavzatia: poukázať občas na tak  knihy (uŹ azda) z literárneho antikvari tu, ktoré aj v dnešnej kmitavej dobe m Źu zaujať, veď zostali Źiv  a majú čo povedať vnimav mu čitateľovi. (Pozri motto n šoho príspevku.) S týmto úmyslom a v pozadí týchto myšlienok sme siahli po rozsiahlom (aŹ 520-stranovom) románe Petra Andrušku, narodeného 17. júla 1943 v Trnovci nad Váhom, ktor  vyšiel presne pred 35 rokmi s názvom Nevkro iŹ do raja (1986) v renomovanej edícii Nov  próza vo vydavateľstve Slovensk  spisovateľ (ed i n  poradové  islo 138). Tematicky sa táto kniha viaŹe k školskému prostrediu.

Škola – ako to vo svete vedia od čias Jana Amosa Komenského (1592 – 1670) a ako sme vedno s t m uzrozumen  my na Slovensku aj od čias premiéry dnes uŹ kultového filmu Jaroslava Ź ka (1906 – 1960) – je základ Źivota. Dennodenne je s Źou (aŹ viacrozmerne) spojen  aj literatúra: Źiak  ita, vďaka čomu sa v ideálnom prípade stáva diskurzivnym čitateľom. Vytvorí si tak vlastn  názor na okolit  svet, oboznamuje sa s dobami, charaktermi, prístupmi, riešeniami. Dostáva skúsenosti, ktoré mu postupne vytvárajú osobnosť.

Tak ako vo svetovej literatúre, aj v Československu vznikli diela, ktoré sa venujú tejto problematike. Pars pro toto spomeňme aspoň niektor  (najmä z obdobia, v ktorom vyšla aj kniha Petra Andrušku, ktor  tvorí chrbtov  kosť n šoho príspevku): J n Beňo (1933) So synom (1978), J n Lenčo (1933 – 2012) Rozpam t vanie (1978), Nora Bar thov  (1944) Najlepšia trieda (1983), Stanislav Štepk  (1944)  ierna ovca (dráma z roku 1983, ktor  je vlastne správou o peknom a škaredom dni v malej vidieckej zborovni), Jozef Špaček (1950) Ne pln  rozvrh hodín (1986).

Kniha J na Beňu So synom (1978), ktor  (taktieŹ ako Andruškov román) vyšla vo vydavateľstve Slovensk  spisovateľ v rámci edície Nov  próza, hovorí o radoŹiach a trápeniach mladého učiteľa, ktor  za ina Źiť a pracovať. Sám sa stará o malého syna a zároveň hľadať pre neho matku. Knihu charakterizuje zaujímav  dej, bohat  na udalosti v súkromnom i spoločenskom Źivote hlavného hrdinu a ostatných postáv. Opisujú sa naliehav  problémy mladého človeka, ktor  sa pri ich riešení nevyhne ani omylom.

Netradičným prístupom k téme školy sa vyznačuje román Jána Lenča Rozpamätávanie (1978), ktorý je tematizáciou bezprostredných skúseností, akousi mozaikou spomienok učiteľa slovenčiny a dejepisu. Odohráva sa v roku 1970 v priebehu výročnej klasifikačnej konferencie – pre hlavného hrdinu poslednej, pretože zo školy odchádza. Vo svojej mysli sa pokúša zostaviť rôzny obraz okolia a kolegov, využívajúc pritom chronologický životný príbeh, príhovor k dotyčnému, charakteristiku vlastnými slovami, využitie prvej, druhej aj tretej osoby, ľúbostné vyznanie, nenadväzujúce asociácie a útržky spomienok.

Sviežo napísaný román Nory Baráthovej Najlepšia trieda (1983) približuje súčasný život gymnazistov, ale načiera aj do minulosti z pohľadu nezvyčajných povinností a trestov študentov dávnych čias. Sú v ňom uvádzané aj príťažlivé momenty študentského života (brigády, lyžiarsky výcvik, školský ples, originálne diskotéky, prvé lásky). Rozprávač stojí na strane svojich mladých hrdinov, vyzdvihuje ich zmysel pre spravodlivosť a nadšenie, s akými sa priam hrnú do nie vždy ľahkého života.

Jozef Špaček vo svojej próze Neúplný rozvrh hodín (1986), ktorý vyšiel v rámci edície Nová próza v Slovenskom spisovateli, si zvolil formu mozaikového rozprávania, v ktorom sa niekoľko príbehov, anekdot, menších žánrových obrázkov či podôb lásky spája okolo hlavného protagonistu – najprv študenta, potom stredoškolského učiteľa.

Všetky tieto prózy majú, pochopiteľne, rozdielne obsahové a formálne atribúty autorskej poetiky a idiolektu než text Petra Andrušku. Majú však aj niečo spoločné s jeho prózou, čomu sa väčšina prozaikov obsahovo a formálne azda ani nemôže vyhnúť: témou sa viažu ku škole, je v nich dôležitá postava mladého učiteľa (v jednom prípade taktiež slovenčiny a dejepisu), opisujú súčasnosť v pozadí radostí a starostí (pre rozprávača i čitateľa sympatického) učiteľa, majú celkom zaujímavý dej, sú bohaté na udalosti v súkromnom i spoločenskom živote hlavného hrdinu, týkajú sa až bezprostredných skúseností mladého človeka, ktorý sa pri ich riešení nevyhne ani omylom, mladý učiteľ v škole si vo svojej mysli zostaví rôzny obraz kolegov v pozadí mozaikovitej fabuly.

Väčšina týchto diel vyšla v edícii Nová próza vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ. Začiatok tejto edície je datovaný od roku 1973, keď sa začalo s ešte koncepcnejším vydávaním pôvodnej tvorby. V rámci nej sa objavili takmer všetci významní slovenskí autori danej doby. V období jej vyše dvadsaťročného trvania (1973 – 1995) vyšlo až 240 titulov (okrem kníh mimo edície).¹

¹ Hlavným vonkajším znakom edície bolo dôkladné a vkusné výtvarné spracovanie obálky. Dané obdobie edície rámujú knihy Jozefa Kota (1936) Horúčka (1973; edičné poradové číslo 1; novela, taktiež zachytávajúca obdobie roku 1968 ako Andruškov román) a Alty Vášovej (1939) Osudia (1995; edičné poradové číslo 240; zberka poviedok, taktiež o zmiešaných pocitoch človeka v kolotoči súčasného života ako Andruškov román).

V rámci tejto edície Petrovi Andruškovi vyšlo (okrem diela Nevkročis do raja) ešte osem prozaických titulov: Hodiny s kukučkou (1974; edičné poradové číslo 2), Horúce letá (1977; edičné poradové číslo 40), Hrádze (1979; edičné poradové číslo 58), Villon na návšteve (1983; edičné poradové číslo 103), Lepší ľudia (1985; edičné poradové číslo 127), Dievča z osobitnej školy (1989; edičné poradové číslo 196), Nočná jazda (1990; edičné poradové číslo 201), Meritov prípad (1993; edičné poradové číslo 223). Peter Andruška je tak najvydávanejším autorom (vedno s Rudolfom Slobodom po deväť samostatných titulov) v rámci edície Nová próza vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ. Počet jeho výtlačkov dosiahol počet 46 000 (!).

Román *Nevkročíš do raja*, za ktorého rukopis jej autor v roku 1984 získal 3. cenu v literárnej súťaži Slovenského literárneho fondu k 40. výročiu Slovenského národného povstania a pôvodne mala názov *Sieť na zelené vtáky*, sa tematicky viaže ku školskému prostrediu. Motívy školy však (tak či onak) môžeme objaviť aj v autorových prózach *Zaspievaj, chvíľa* (1974), *Nepoviem nikomu* (1978) či *Dievča z osobitnej školy* (1989). Samozrejme, komplexné spracovanie témy je v každej knihe iné, špecifické, vytvárajúc tak mozaikovitý kolorit autorského chápania časopriestoru. Môžeme však vo všeobecnosti (aj v pozadí spomínaných „školských“ próz) uviesť, že Peter Andruška svojou prozaickou tvorbou permanentne dokazuje, že „... je prívržencom akčnej, vecne jasnej realistickej poetiky. Pričom práve v prácach tematicky orientovaných na súčasnosť mu ide predovšetkým o vyslovovanie myšlienково závažných podnetov. Román *Nevkročíš do raja* je pokračovaním tejto jeho poetologickej tendencie“ (Čúzy 1987, 118). Námetovým základom diela je život v jednej základnej škole na južnom Slovensku v pozadí diskurzívnej analýzy spoločensky zložitého obdobia formovania obrodného procesu počas Pražskej jari. Jeho časovo ohraničený dej sa začína tesne pred začatím školského roku 1967/1968 a končí sa rozchodom učiteľov na prázdniny po jeho skončení. Tento román bol azda prvým výrazným slovom slovenského prozaika, týkajúci sa umeleckej analýzy pre Československo veľmi spleťitého obdobia konca šesťdesiatych rokov. Aj dnes sú pritom zaujímavé myšlienky Petra Andrušku, ktoré sa venujú dobovému kultúrnemu ovzdušiu: „*Ked’ som vydal román *Nevkročíš do raja* (´86), ohlasy boli všelijaké. Niektorým ‚čitateľom‘ sa nepáčilo, že som si trúfol písať o prvej polovici roku ´68, iným klalo oči, ako píšem o tom osudovom roku, ktorý natrvalo poznačil moju generáciu. V hojnom počte a primerane podráždene, ba dotknuto sa ohlásili aj ‚prototypy‘ niektorých postáv [...] Námetník ministra kultúry Pavel Koyš mi jedného dňa zavola a povedal mi, že si prečítal moju knižku, že sa o nej rozprávali na nejakej recepcii alebo inom podobnom podujatí a on všetkým prítomným odporúčal, aby si knižku prečítali tiež...“ (Andruška 2016, 31).*

V samotnom prototexte je evidentné úsilie o výraznejšie naznačenie priam netradičnej atmosféry školského roku; do druhého plánu sa dostávajú spleťité osudy

Ako určitú zaujímavosť pre zánietených záujemcov uvedme menšiu štatistiku. V rámci edície *Nová próza* viacerým autorom vyšlo niekoľko titulov: po 9 titulov – P. Andruška, R. Sloboda (dvom autorom); po 8 titulov – J. Beňo (jednému autorovi); po 7 titulov – I. Habaj, J. Johanides, P. Karvaš, M. Krno, H. Zelinová (piatim autorom); 6 titulov – E. Dzvonič, M. Ferko, A. Chudoba, L. Ťažký (štyrom autorom); po 5 titulov – A. Baláž, I. Hudec (dvom autorom); po 4 tituly – P. Kováčik, J. Lenčo, J. Puškáš, V. Šikula, M. Zelinka (piatim autorom); po 3 tituly – L. Ballek, L. Hagara, P. Jaroš, K. Jarunková, J. Jonáš, L. Jurík, V. F. Šikula, P. Štrelinger, J. Tallo, J. Tužinský (desiatim autorom); po 2 tituly – J. Balco, A. Bednár, V. Bednár, J. Bodenek, J. Bodnárová, M. Bútora, M. Čeretková-Gáľová, E. Farkašová, J. Gavalcová, P. Glocko, P. Hruz, A. Hykisch, M. Chudík, I. Izakovič, J. Kot, D. Kraus, J. Mičochová, J. Papp, J. Patarák, J. Špaček, V. Švenková, J. Váh, A. Vášová (dvadsiatim trom autorom); po 1 titul – N. Baráthová, L. Beňo, F. Cádra, D. Dušek, P. Dvořák, H. Dvořáková, L. Feldek, M. Feldek, O. Feldeková, A. Ferko, M. Figuli, E. Gašparová, Š. Gráf, J. Gregorec, V. Handzová, M. Herko, P. Holka, K. Horák, J. Hrušovský, M. Janoušek, P. Juščák, I. Kolenič, D. Kováč, D. Kužel, K. Lazarová, R. Lichnerová, J. Malina, A. Marec, D. Michalka, D. Mikolaj, Š. Moravčík, G. Murín, I. Otčenáš, J. Poničan, S. Rakús, N. Rappensbergerová, O. Rácz, G. Rothmayerová, P. Sabolová, P. Sever, I. Stadtrucker P. Ševčovič, N. Tanská, B. Tinák, P. Valček, P. Valo, P. Viikovsky, V. Vrbková, M. Zimková (štyridsiatim deviatim autorom).

jednotlivcov, ktorí sa v danej situácii často nevedia orientovať. Autorovi sa pritom podarilo udržať relatívne komplikovanú fabulačnú líniu – podoprenú spleť komponovanou myšlienkovou ‚čiarou‘ – v jednej rovine. Rozprávanie tak má v celom texte priamočiaru atmosféru, rytmus i dynamiku s bohatým fabulačným základom a množstvom psychologických portrétov jednotlivcov. Jeho význam je pre vnímavého čitateľa aj vo zvládnutej evokácii spoločensko-politickej atmosféry uvádzaného obdobia. Niektoré pasáže „...*vyznievajú v podaní autora tak, ako keby bol v čase písania románu sledoval dokumentárny film z obdobia po 17. novembri 1989 o zrútení totality a budovaní demokracie. Ako keby bol predstihol novú spoločenskú situáciu*“ (Ferko 1991, 29-30).

Ústrednou postavou je mladý začínajúci učiteľ slovenčiny a dejepisu Marek Kresan, ktorý do školy prichádza plný ideálov a chuti do práce. V prvom pláne dominuje jeho aktivita a úsilie presadiť sa v pedagogickom kolektíve najmä svojou prácou. Druhoplánovo sa však aj vďaka retrospektívnym epizodám vytvára súkromný rozmer postavy. V tomto aspekte je identifikovateľná myšlienkovú závažná etická línia autorského úsilia. Okolo Marekovej postavy však Andruška zoskupil aj celú plejádu rôznych protagonistov, do ktorých species pro genere zakomponoval svoje autorské myšlienkové poslanstvo. Postupom času, tak ako sa mu darilo prehĺbovať charakter postáv, je evidentné, že epická situácia sa stáva zložitejšou: zdanlivo progresívne myšlienky postáv často podporujú až egoistické zámery jednotlivcov, čo v školskom mikrokolektíve vyúsťuje do akéhosi zmätku. Je pritom zaujímavé uviesť aj myšlienky samotného autora prototextu, ktoré, prirodzene, opäť dokresľujú chronotop: „*Motivovali ma práve udalosti na našej škole v šesťdesiatom ôsmom roku. Kniha mala aspoň podľa mňa značný ohlas, i keď vlastne už o nič nešlo (vyšla v roku 1986 – všimli ste si: o roku 1968). Čitateľov však, myslím si, nezaujímala literárna hodnota, ale skôr väzby na konkrétne skutky a osoby. Východiskom knižky boli udalosti, ktorých účastníkom som bol i ja vedno s mojimi rovnako naivnými kolegami*“ (Andruška 2015, 76), pričom „...*našli sa čitatelia, ktorí mi vyčítali, že som ich využil ako literárne postavy, iní mi zasa zazlievali, že o nich som nepísal. Dokonca našiel sa vraj čitateľ, ktorý si z knižky povypisoval všetky literárne postavy a pripisoval k nim mená jestvujúcich, konkrétnych osôb, ktoré sa podľa neho za tými postavami skrývali*“ (Andruška 2018a, 156).

Marek Kresan prichádza na svoje prvé pracovisko s vysnívanými, apriórne utvorenými ideálmi, no čoskoro sa presvedčí, že škola nie je rajom, ba ani vhodným miestom pre sebarealizáciu mladého človeka. Učiteľský zbor (aspoň zdanlivo) zastupuje a nahrádza celospoločenské (racionálne) dianie. V tomto virvare sa postupne odhaľujú pravé charaktery, často osoby bez morálnych zásad a etických zábran. Marek sa však nepoddáva emóciám či intrigám, ale prikláňa sa na stranu vlastného osobnostného pokroku, pričom odoláva všetkým nástrahám relatívneho zneužitia. Včas postrehne nedostatky, pričom sa en bloc stáva nositeľom ideového poslania románu. Vďaka jemu text nadobúda zmysel a jasné kontúry. Práve v ňom autor vykreslil typ, ktorému vlastne nejde o kariéru a osobný prospech. V tomto momente pritom môžeme identifikovať akési autorské stotožnenie sa so základnou ideou, postavou, ‚zdravou‘ časťou kolektívu, bazálnou myšlienkou, sujetom, východiskom či súradnicami bežných dní v škole a mimo nej: „*Nepatrím k zbabelcom,*

ktorí prezliekajú kabát, len čo vietor zaduje z inej strany. Nestarám sa o strany, dbám však o svedomie, a nie inak to bolo aj s rokom 1968. Dlho som sa nestaral, čo sa to deje v našej čs. republike, a keď mi konečne došlo, bolo takmer rozhodnuté [...] Asi takéto bolo moje autorské východisko pri písaní knižky *Nevkročíš do raja*. Túto knižku som písal, a to viem presne, osemnásť rokov, ináč povedané dospela do zrelého veku. Veľa drobností v nej je vymyslených, mnohé sa ‚naozaj stalo‘. V tom roku šesťdesiatom ôsmom sme aj my na našej základnej škole demokratizovali, chceli sme odvolať nedemokratické vedenie školy...“ (Andruška 2018b, 27-28; Peter Andruška v období Pražskej jari bol učiteľom v Základnej deväťročnej škole v Šali – pozn. P. Š.). V románovom plynutí zážitkov hlavného hrdinu po poznávaco-dokumentárnej stránke je všetko v norme; sily sú rozložené, konflikty sa riešia v prospech pokroku; hlúposť, zlomyseľnosť a nespravodlivosť sa trestajú. Počas celého románu sa Marek ukazuje ako akýsi búrlivý aktér doby, o ktorej sa t. č. hovorilo, že je obdobím pokusov o demokratickú spoločnosť. Ide mu však najmä o slobodné vyjadrenie názoru, samozrejme, v prospech vecí. Andruškovo rozprávanie v podobe akéhosi textu-seriálu (označenie Ivana Sulíka) je disciplinované. Existuje pritom moment, pre ktorý je významný označiť za hlavnú historicko-dokumentárnu poznávaciu súčasť jeho románu „... profilovať vlastné svedomie a postoje v období narastania krízovej situácie vo vývine celej spoločnosti. Andruška veľmi pedantne vtlačá do piatich sto-viek románových strán doslova všetko, viditeľne sa chce vypísať, chce vydať zo seba čo najväčší objem zážitkov, vnemov, zápletok, dojmov, pocitov, prejavov, postojov i dramatizovaných krátkodobých kríz, ktorými náš z tuhého dreva vykresaný Kresan prechádza ako náročnou slalomovou traťou“ (Sulík 1986, 5).

Peter Andruška sa vo svojom diele usiloval o vytvorenie obsiahlejšej formy politicko-psychologického románu. Je to dielo s pôdorysom a chronotopom románovej kroniky s tendenciou k súladu historického času a konkrétne-historických udalostí v živote človeka (učiteľa). Tvorí akési „... veľké plátno rozpačitého roku 1968, ktoré svoju generáciu, alebo aspoň jej vnímavejšiu časť, pripravilo o všetky ilúzie o tom, že človek sa vie povzniesť nad vlastnú sebeckosť...“ (Andruška 2015, 74). Na základe toho v sérii rozprávačsky zovretých, dynamicky usporiadaných, dejovo gradovaných kapitol sa týždeň po týždni zachytáva školský rok a prelínajú sa intímne problémy všedného života so spoločensko-politickým dianím. Osobný príbeh hlavného hrdinu však obsahuje v sebe posolstvo a sprostredkúva súhrn poznania o ceste inteligentného človeka vystaveného tlaku doby. Marek je hlbavým mladým mužom s poctivým prístupom k životu. Jeho kriticky naladený um si však všimá aj nedostatky mikrosocietnosti, ktoré sťažujú (napríklad) prácu učiteľa. Výraznou črtou diela je tak akýsi zmes súkromných či pracovných (školských) vecí s politickými momentmi a súvislosťami. Počas tohto obdobia v učiteľskom zbore dochádza ku kryštalizácii medziľudských vzťahov a spoločenských postojov. Vzťahy a nálady sa v (priam opozičnom, nejednotnom) kolektíve zauzľujú; prebieha zákulisný boj v pozadí vlastných záujmov. Naoko sa tak súdržný kolektív rozpadáva; Marek zúctuje sám so sebou, pričom prekonáva až akúsi duševnú katarziu. Peter Andruška týmto autorským postupom „... uviedol vo svojom románe do súladu individuálny ľudský osud s atmosférou čias, preťal protagonistov mikrosvet

odleskom gravitačných i odstredivých síl dejinného procesu. Ukázal, že komplikácie, rozháranosť, zlyhanie, vykoľajenie vo sfére osobnej sa neraz reflektuje i vo sfére občiansko-politickej, premieta sa do spoločenských postojov a konaní a komplikuje človeku jeho životné cesty, mravné vedomie; životný príbeh Mareka Kresana svedčí o tom, že vzťahy človek a etika, človek a politika sú spojitými nádobami“ (Mikulášek 1987, 15).

Andruška zachytáva mravný vývoj mladého človeka: proces jeho sebauvedomenia, ľudského či svetonázorového dozrievania, ku ktorému sebakriticky dospieva cez rozpornosť a vnútorné kolízie. Cesta z okresného mesta domov v závere diela – pešo, bosky, plná vnútorného sebakritického rozjimanania – je finálnym motívom, ktorý predznamenáva protagonistovu neodvratnú vnútornú premenu. Autor mu tak priam pomohol k pochopeniu svojich ‚omylov‘, k sebaepochopeniu, sebauvedomeniu: ako žiť a konať, ako zostať sám sebou, nestratiť svoju tvár a svedomie. Nemožno pritom tvorivej aktivite Petra Andrušku uprieť románovú aktualizáciu a prostredníctvom nej úprimný zápas o priestor a formu kritiky. Recepčná výstavba textu stojí v službe jeho morálnej persúzie o sympatickom, múdrom, prezieravom a čestnom – teda priam ideálnom Marekovi Kresanovi. Jeho idealizácia a pritom dezidealizácia ostatných učiteľov tak vytvára živý priestor protikladov. Autor je dobrý pozorovateľ, znalec prostredia a detailov, rozohrávač epizód a minipríbehov, v zajatí ktorých sa suverénne pohybuje a rád ich komentuje. Nevkročíš do raja tak predstavuje „... *zážitkový román s úsilím zobrazit’ dynamizmus rušnej doby s uprednostnením úlohy rozprávača. Je to zároveň román dobových morálnych vzťahov a postojov živých ľudí...*“ (Liba 1987, 81).

Český spisovateľ a básnik Ivo Odehnal (1936) sa vyjadril, že v románe autor „... *verne zachytil atmosféru a že vo svojej próze vychádza z autopsie*“ (Mikulášek 1987, 19). Popri tom osobný priateľ Petra Andrušku, spisovateľ Jindřich Uher (1932 – 1998) vo svojom liste autorovi uvádza nasledovné hodnotenie: „*Sám pre seba som si tvoju prózu nazval ‚románom-komentárom‘ [...] Presvedčivo si vystihol ovzdušie doby [...] Páči sa mi sarkazmus, s ktorým odhaľuješ charaktery [...] Páči sa mi lakonickosť [...] Strhávaš čitateľa všade tam, kde postavy konajú [...] Všetko má svoje opodstatnenie, všetko je premyslene začlenené do celku [...] tvoja kniha je vlastne románom súčasným...*“ (Mikulášek 1987, 20). Popri tom v Romboide bola publikovaná správa, že: „*Bratislavskí literárni kritici a autori sa každoročne schádzajú na diskusii so zástupcami Juhomoravskej odbočky Zväzu českých spisovateľov. Na programe tohtoročného bratislavského pracovného stretnutia dňa 18. novembra (1986, utorok – poznámka P. Š.) boli najnovšie romány. O próze Petra Andrušku Nevkročíš do raja referoval Miroslav Mikulášek [...] Diskusiu viedol Libor Knězek*“ (kol. 1987, 158; kladný názor na román pritom vyslovil aj brniansky autor Miroslav Zahrádka, nar. 1931; o plánovanom /ne-/ocenení textu vydavateľskou cenou Slovenského spisovateľa či o rôznych ‚žičlivcoch‘ bližšie pozri: Andruška 2016, 67-68).

Rámcom príbehu je opis života v okresnom meste neďaleko Bratislavy a Karpát. Hlavnému hrdinovi sa začne meniť život (odchod z dediny a príchod do mesta). Tento proces autor postupne kontúruje rôznymi jemnými náznakmi retrospektívnych návratov do detských čias. Príbeh sa tak odohráva medzi panelákmi nového sídlis-

ka. Alúzia na detstvo a pohodu rodičovského domu je však silná; postava niekdajšej matky-krajčírky idealizovaná. Sny o lesníctve sa postupne menia na realitu učiteľa. Marekove myšlienky o vlastnom povolani sú idealistické v pozadí možnosti pocitu voľnosti a dostatočnej sebarealizácie. Je však zaujímavé, že už v prvej pracovnej chvíli pociťuje akýsi závan sledovania. Okolie však v ňom objavuje dobráka, ktorý si uvedomuje, že čím ťažšia je cesta k úspechu, tým je ten sladší. V texte sa druhoplánovo identifikuje údel začiatočníka v pozadí vznešenej myšlienky o ľudskej rovnosti. Marek modeluje podobu svojej budúcej učiteľskej povesti: netúži po pozérstve a oficiálnych vzťahoch, zato pozorne počúva, uvažuje a dešifruje zmysel slov. Hneď v prvý deň vyučovania sa ukáže ako pravý demokrat: dovoli šiestakom, aby si sadli tak, ako chcú – podľa starých kamarátstiev. Deťom tým dokladuje svoju pozitívne orientovanú povahu. Podporuje v nich individualitu, aktivitu, objavovanie krás všedného života. Teší sa zo žiackych iniciatív a úspechov. Čitateľ sa pritom dozvedá aj o jeho priam vrodenej úcte k nadriadeným. V texte sa postupne konfrontuje teória a prax, pričom sa mladícke nadšenie, pochopiteľne, stretáva s určitými mantinelmi. Priestor pre individuálnu iniciatívu sa postupne zužuje; dôležitý je kolektív s jasnými pravidlami. Práve ten dáva Marekovi najavo zaužívané pravidlá hry. Uvedomuje si tak vnútorný systém školy, pričom sa mu v mysli relatívne rýchlo konkretizuje, že „... *meradlom jeho učiteľskej práce nebudú dosahované výchovno-vyučovacie výsledky, rozhodujúce bude to, ako sa zapíše do povedomia svojich kolegov, ako sa zorientuje a ku ktorej skupine sa pridá*“ (Andruška 1986, 21-22). Pod povrchom učiteľského kolektívu sa zmocňuje tieseň, akási nechuf, zlosť, neznášanlivosť. Prvý konflikt Mareka – o post pionierskeho vedúceho s panovačnou zástupkyňou – je kompenzovaný dočasnou idylou v jeho súkromnom živote s mladou partnerkou. Kriticky sa stavia k učiteľom-karieristom, ktorí by si za biednu korunu dali vráť do kolena. Skryvané napätie prináša do duše hlavného hrdinu určitú depresiú; z etického hľadiska je však dôležité, že sa nevzdáva a do školského raja vkročí s vystretou chrbticou a čistým svedomím. Postupne si však uvedomuje aj vážnosť niektorých pedagogických problémov. Celkovo si buduje svoju ľudskú tvár: je vďačný skúsenejšiemu kolegovi, avšak kritizuje panovačnosť, egoizmus a sebeckosť niektorých starších nadriadených. Marekove prvotné emócie, ktoré ho doženú k určitému dočasnému regresu, sú taktiež pochopiteľné. Postupne prechádza krstom drobných konfliktov, pri ktorých sa prejavuje ako zásadový mladý muž. Pre vnímavého čitateľa je to diachrónny proces fyzického a psychického dozrievania. Učiteľský zbor sa pritom opisuje ako akýsi včelí úľ, v ktorom sa nič neutají: čo vie jeden, vedia všetci, pričom vždy sa nájde niekto s väzbami na vyššie štruktúry. Postupne sa teda otvára otázka (ne)plnenia si morálnych záväzkov, manipulovania s ľuďmi, ohovárania, osočovania. Uvádza sa záporná postava inšpektora, ktorá je horšia ako najstrašnejšia živelná pohroma: kritizuje sa jeho slabosť, priam neodobnosť a fakt, že sa zbavuje ľudí, ktorí mu začínajú vstupovať do svedomia.

Určitým vyvrcholením sujetu je prvá klasifikačná porada, počas ktorej sa opäť dostáva do popredia Marekova empatickosť. Jeho zásadovosť je však podopretá odbornosťou a akousi imúnosťou voči psychickým útokom niektorých zlomyseľných kolegov. Autor minuciózne zachytáva duševné detaily (až malichernosti) učiteľov: často sú to stroje na výchovu a vyučovanie bez vlastných názorov, ktorí len

registrujú, slušne počúvajú, vykonávajú povely a osamote sa zlostia. Riaditeľ permanentne dostáva svoje pseudopochvaly či minioslavu svojho životného jubilea. Autor pritom opisuje lokajské výjavy, ktorým chýba dôstojnosť. Počas nepovinne povinnej oslavy sa zdánlivo rozplývajú problémy, zanechávajú nenávisť a nepriateľstvá – pod hladinou to však vriete. Praktické hľadisko sa kontaminuje taktickým, pričom bystré oči priam röntgenujú tváre. V kuloároch sa však objavuje dôležitá zmienka o pražských študentských udalostiach z konca októbra 1967. Je to obdobie, v ktorom v Československu začína narastať reálny či fiktívny uvedomovací proces. Autorovi pritom nešlo o detailné vystihnutie filozofie týchto prelomových rokov: skôr sa usiloval o zachytenie toho, ako sa dobové praktiky prenášali do každodenného života ľudí v škole i v celom meste. Marek je pritom spokojným svedkom dejov, správa sa prirodzene, až nechápavo k tým, ktorí sa nevedia lokalizovať medzi priamkou riaditeľa a okresných orgánov. Celým románom sa vidie jeho úsilie o vydávanie školského časopisu (*Ranné vtáča*) a vlastných textov v okresných novinách (*Učiteľský hlas*). Spomína sa vynikajúci vysokoškolský učiteľ (doktor Kopál), ktorý pre Mareka znamená pevnú ľudskú autoritu. Aj z toho dôvodu sa rozhodne publikovať v spomínanom periodiku svoj text o prvom stretnutí učiteľov s predstaviteľmi miestnej školskej správy. Konfrontuje sa tým lokálny problém školy so závažnými slovami z celoštátneho zjazdu spisovateľov. Aj v tomto prípade sa objavuje priamosť hlavného hrdinu a jeho elementárny odpor voči neprirodzenému pokornému a poslušnému robotom. Jeho ontogenéza je však popretkávaná určitými odbočkami (občasnou pijatikou, nevyrovnanými vzťahmi so ženami popri manželke a podobne). Opis procesu vzniku a prípravy školského časopisu značne poukazuje aj na charakter obdobia: čokoľvek podniknúť bez vedomia vedenia školy je nepripustné a samostatne pracovať so žiakmi nezodpovedné. O modernosti Marekovho mladického prístupu svedčia aj bitnické texty v školskom časopise, ktoré si vyberajú samotní žiaci. Na druhej strane „... vo svojej detskej naivite si asi naozaj myslia, že svet je ohromné miesto, a možno tušia aj to, že ani s tou radostnou mladosťou to nie je také jednoduché, pretože, každá generácia má aj svoje prehry“ (Andruška 1986, 66). Z čitateľského hľadiska sú zaujímavé postrehy učiteľov o Rannom vtáčati: niektorí sú škodoradostní, iní fandia tejto osožnej veci. (Čo to tam v tom časopise uverejňujete – nahé ženské či štátne tajomstvá?) Všetko sa však urovná až po súhlase školského inšpektora pre danú záležitosť... Učiteľský kolektív základnej deväťročnej školy v nižinnom meste Topoľná je teda náladové, vrtošivé. Uvedomuje si svoje špeciálne mestské postavenie, častý konflikt medzi funkciou a odbornosťou. Unanimisticky sa kritizujú kádre, ktoré si za roky prečítali niekoľko predpisov, diaľkovo vyštudovali a teraz žiadajú, aby sa pred nimi každý triasol. V texte sa však koniec koncov zdôrazňuje potreba racionálnych zákonitostí (reorganizácia školského systému v roku 1960) a prirodzených ľudských atribútov. V tomto prostredí (a v tejto dobe) je dôležitá diplomacia (aby človek vydržal v tej džungli), nakoľko „... lepšie je držať ústa a žiť bez problémov ako prehovoriť, mať pripomienky, kritizovať a riskovať, že namiesto nápravy pribudnú nové problémy“ (Andruška 1986, 78-79). Spomínaná svedomitosť sa však môže vypomstiť, veď zlomyseľní sa obujú aj do pseudoprobémov. Popri tom sa neustále spomína aj dobová tlač, ktorá už musí písať pravdu (aj keď často v inotajoch). V texte sa objavu-

je aj priam nežiaduci element – kaplán; opisuje sa jeho vzťah ku škole, ľuďom, náboženstvu. Dobová politika sa tak vkráda do školy; v súradniciach náboženstva sa pritom redukuje na možné neprijemnosti učiteľov z dôvodu ich účasti na polnočnej omši. Marek však dostáva rozumy najmä od svojho otca, ktorý je – aj vďaka životnej skúsenosti – prívržencom neutrálnych istôt (pekne uč, netaráj do vetra, nepolitizuj, nestaraj sa o nič, nevystrekuj rožky, sed' na zadku). Rôznorodé ľudské prostredie autor prirovnáva k okolitej prírode: opisuje škodlivosť veľkej továrne Chempo na umelé hnojivá, vďaka ktorej sa v okolí zvyšuje výskyt alergických ochorení.

Čitateľsky zaujímavý je Marekov postoj k riaditeľovi: najprv si ho váži, potom má predtuchy (spomínaného) zlého znamenia, neskôr ho uznáva ako silnú osobnosť, napokon sa o neho bojí. Nenechá sa vťahnuť do jeho postupného osočovania. Zmysel bytia nachádza v práci všedných dní. Vo svojom vnútri pritom kritizuje nesp spravodlivých učiteľov, ba identifikuje aj ich omyly. Sám sa charakterizuje ako akýsi novodobý Don Quijote. Postupne si uvedomuje, že ani najlepší kamaráti mu v núdzi nepomôžu, a tak sa vkráda do symbolického oblúku histórie a literatúry, kde sa uchováva ľudský osud a pamäť duše. Sústreďuje sa na prácu v škole, pričom identifikuje, ako pod pokojným povrchom malomestského života môžu v ľuďoch narastať problémy a (často až mylné) predstavy najrôznejšieho druhu. Svoju nespokojnosť vyjadruje tým, že až do konca svojej učiteľskej kariéry chce zostať jedným z nevyvolených.

Nový rok 1968 sa v celom kraji oslavoval veľkolepo (Komárňania privítali nový rok v novej vinárni). Priniesol však aj nejednotnosť a rozpory v štáte i v škole. Autor ich však opisuje ako akési maličkosti, ktoré sa vzájomnou komunikáciou dajú vyriešiť. Výrazným motívom v texte je vznik opozičnej skupiny v škole z dôvodu zosadenia vedenia. (Uvedomme si, že sa píše rok 1968 – v pozadí štátneho zriadenia a politického odmäku.) Prízvukuje sa pritom večný rozpor medzi úsilím vládnúť a nemožnosťou realizovať svoje túžby vďaka lámaniu osobnosti. Je to doba, keď si spoločnosť (aj vďaka Marekovej publicistike) širšie uvedomuje problémy školstva. V tomto aspekte sa v texte hovorí „... o tvorivosti ako o základnej ľudskej vlastnosti, ako o spôsobe, prostredníctvom ktorého môže človek vyjsť z ulity svojho súkromia a zasiahnuť aj do diania širšieho, povedzme spoločenského“ (Andruška 1986, 157-158). Aj z toho dôvodu učiteľ musí byť na výške doby, držať sa svojich zásad a mať jasné stanovisko k vývoju spoločenskej situácie. V škole to však môže značiť určité redukovanie osobných možností, veď „... ak nie si medzi oblúbencami a nezaujímáš ani neutrálne stanoviská k problémom školy a máš vlastný názor na veci, musíš byť opozičník. Člen učiteľského zboru s kritickými pripomienkami. Potenciálny nepriateľ!“ (Andruška 1986, 164-165). V Marekovom vedomí je však dôležitá vlastná iniciatíva a rozvoj učiteľských schopností, ktoré sa neustále musia formulovať. Je to chronotop virvaru krúžkov, dozorov, vyučovania, hospitácií, mimoškolských činností, inšpekcií, zástupcov, riaditeľa, protekcií, odmien, nespravodlivostí a rôzneho metra na ľudí. Právě ľudské charaktery sa však aj v týchto spoločných situáciách jednotného času a priestoru dôsledne vykryštalizujú (pije sa iba za peniaze ROH, zväčšová sa požíčiava pre súkromné potreby zástupkyne a podobne). V texte je ale zaujímavý určitý obrat: zmena postojov voči svojim patrónom zo strany niektorých učiteľov. Aj to však svedčí o ľudskom charaktere

a (možno aj) nemeniteľnosti historického kolobehu...

Mimoriadne efektívny je psychologický aspekt učiteľského zboru v pozadí dynamickej doby Pražskej jari. Tento minikolos ľudských individualít a úsilí autor opisuje ako pripravenú skupinu na diskusiu. Nadriadení pritom nevelmi konajú, o spoločenských daniach v štáte informujú iba s určitým filtrom, pričom učitelia celoplošne opäť mlčia ako poslušní vykonávatelia úloh. Vyzdvihujú sa reálne či domnelé chyby minulosti, ktoré sa špirálovite dostávajú aj do súčasného každodenného pracovného života školy. Autor kritizuje odkazový systém vyšších orgánov, teda absenciu priamej komunikácie. V Marekovej hlave sa tak stretávajú a kumulujú úvahy politické, školské a mladomanželské. Ako reprezentant mladých si uvedomuje výnimočnosť čias v pozadí prudkých zmien potrebného komplexného dozrievania. Občania štátu a (pars pro toto) kolektív školy sa dožadujú nevyhnutnej slobody, veď: „*Učiteľ pracuje na takom poste, pôsobí na takom zodpovednom mieste, že musí vždy zaujať správne stanovisko, musí sa vzdelávať, orientovať sa v každej situácii, aby pomáhal v orientácii iným, svojim žiakom a neraz veru aj rodičom...*“ (Andruška 1986, 187). Nastáva akési prechodné obdobie prízvukovania toho, čo ľudí spája a nie toho, čo ich rozdeľuje. Ilúzie o čistom štíte a upratanom stole sú však nereálne; hovoriť pravdu je ako chodiť po žeravých uhlikoch. Dostať širší priestor však znamená vyjsť na výslnie ako s kožou na trh. Konkretizácie kolektívnych skúseností redukovávajú povinnosť vysloviť pravdu väčšiny. V správaní hlavného hrdinu sa dá, pochopiteľne, identifikovať určité lavírovanie. (Ako možno veriť predsedovi ROH, ktorý vlastné víno predáva na školskej oslave?) Nastoluje sa pritom otázka dôležitosti historickej pravdy v dimenziách širších súvislostí. Do výchovno-vzdelávacieho procesu sa tak zamontuje aj neľahká téma vyučovania náboženstva na úkor výchovy k vlastenectvu. Riaditeľov monológ je plný klíšé a akéhosi odmietania delenia sa pri politickom koryte. Na druhej strane je však v danom prostredí relatívna otázka svedomia, dôvery, spravodlivosti a pracovnej morálky. Nie je neprirodzené, že sa v Marekovi vzkriesila myšlienka publicity, pričom pochopil, že každý človek je priam povinný (najmä v takomto búrlivom období) zúčastňovať sa na zorganizovaní spoločných vecí. Samozrejme, premena v škole je neodmysliteľne spätá aj s celospoločenskými súvislosťami.

Ako sme to už spomínali, v texte je zreteľný Marekov postupný psychický vývin. Pozoruje situáciu, pri ktorej sa mnohí hrabú do strany len preto, aby to kamsi dotiahli a mali zabezpečené vplyvné a výnosné pozície. Aj z toho dôvodu často „... *cíti nepokoj. Chýba mu pocit, že kolektív, v ktorom žije a pracuje, ťahá za jeden koniec. Nechápe, ako je možné, že ľudia, ktorí na jeseň s nadšením oslavovali riaditeľa, sa od neho zrazu – vari po zmene vonkajších pomerov – bez miňnutia oka odvracajú*“ (Andruška 1986, 226). Autor tak opisuje dobu i spoločnosť, v ktorej čosi vrie a akýsi vnútorný pohyb zasahuje do každodenného života jednotlivca. Je to priam interregnum, počas ktorého sa veľa vecí spochybňuje a nové istoty ešte nie sú. Preto je dôležité pravidelne pozorne čítať, a tak sa starať o mozog a dušu. Zdôrazňuje sa však aj určitá trpkosť znášania životnej reality, ktorá stojí v prirodzenej opozícii voči dobovým reáliám. Nové politické ovzdušie prináša revoltu (chceme sa učiť podrobne o Masarykovi, výučba náboženstva má byť v škole a nie v kostole). Je preto potrebné fahať za jeden koniec aj v národnostne zmieša-

ných regiónoch štátu. Ako príklad sa v texte uvádza obrana republiky, ktorá sa masovo a manifestačne udiala vo Važníkoch (september 1938, Trnovec nad Váhom, desaťtisícové zhromaždenie Slovákov a Maďarov, robotníkov a sedliakov za spoločné dôstojné žitie v jednotnej Československej republike – pozn. P. Š.). Aj v tomto prípade je evidentný symbol spoločného kroku za život, krajinu, vlasť, zem. V týchto mesiacoch sa teda politika stala vecou verejnou, ku ktorej aj pracujúca inteligencia mala zaujať jasné stanovisko. Na druhej strane je evidentné, že v časoch veľkých politických zmien veci nebývajú jednoznačné. Dôležitá je však dôvera a informovanosť (abdikácia prezidenta republiky). Treba odhaliť tých, ktorí sa ukrývajú za masu, ale myslia len na seba. Marek však čiastočne kritizuje tieto časy, keď si ľudia nevážia nič. V tomto momente vidíme jeho vycibrený zmysel pre spravodlivosť. V štáte i v škole tak stoja proti sebe dva svety: ono staré a nové – plný obáv a útokov. Ako dramatická kríza či vyvrcholenie je aj symbolický moment pritlačenia riaditeľa k múru. Dobový politický a spoločenský kolorit vykresľuje v škole debata o akčnom programe strany (internacionalizmus, kolektívne vedenie, kritika zdola). Zo širšie chápaného aspektu je to obdobie určitých opätovných agitácií, pričom mladí ľudia „... *tiahnu juhom štátu a oživujú slovenskú myšlienku, prispievajú k rozmachu obrody kultúrneho života, stanujú pri Váhu za hrádzou, zajtra budú mať na námestí míting a zasa potiahnu ďalej na Dunajskú Stredú, Čalovo, Komárno. Z dedinky do dedinky, z mestečka do mestečka*“ (Andruška 1986, 278). Dobovo príznačný je aj motív, pri ktorom sa inšpektorovi nepáči prítomnosť učiteľov na akcii, kde rečnil kaplán. Schôdza Klubu priateľov Matice slovenskej je koreňom oživenia národného hnutia (v opozícii platného dobového internacionalizmu) a rozvírením politicko-kultúrneho života Topoľnej. Ľudia sú však ako dav opatrní, v prúde udalostí volia vyčkávaciu taktiku. V pozadí toho je pre každého vnímavého čitateľa jasné, že „... *čosi nehrá, neklape vo vzájomných vzťahoch, musia to vedieť všetci, a predsa nikto nič nepovie otvorene, priamo, každý si všetko necháva v zálohe, aby to potom v prírodnej chvíli mohol využiť*“ (Andruška 1986, 283). Dôležitým momentom a akýmsi prirodzeným vyústením úsilí učiteľov je napísanie rezolúcie za nové spôsoby a vedenie. Autor túto priam konšpiračnú a revolučne naladenú mladú spoločnosť opisuje celkom prirodzene. (V pozadí ďalších dobových udalostí dnes ťažko hodnotiť ich správanie. Jedno je však isté: revolučnosť mladých je prítomná v každej dobe, úsilie o reálne zlepšenie stavu príznačné.) Autor tak stojí na strane spoločného hlasu a cesty, za spoločným záujmom v prospech školy. Vyzdvihuje sa pritom aj otázka človečenstva, samozrejme, prednosť má kolektívny záujem. Nastáva obdobie, v ktorom sa každému slovu pripisuje význam, za každým vyjadrením sa čosi hľadá. Mladí si plne uvedomujú špecifickosť situácie a možnosti: „*My sa nebojíme. Držíme spolu. To je najhlavnejšie. Vystúpili sme ako kolektív. Jednotlivca by zošrotovali. Proti kolektívu si nedovolia. Aj keby sme nič nevyriešili, aj to je voľačo, že sme na problémy upozornili. Že sme našli odvahu*“ (Andruška 1986, 325). V texte sa spomína aj príprava federatívneho usporiadania štátu a rehabilitačných konaní. Je to vlastne tzv. obrodný proces v politickom, spoločenskom a školskom priestore; doba pracovného zblíženia sa človeka s človekom, učiteľov, vedúcich činiteľov, žiakov. Popísané papiere nahradia dôverné osobné kontakty medzi vyučujúcim a jeho zverencami. Aj z toho dôvodu je aktuálne a dôležité,

aby sa škola prestala robotizovať. Samozrejme, aj v zborovni sa nájdú až prehnani skeptici, ba renegáti, ktorí priam bažia, aby druhým pristrhli krídla rozletu. Výmena ideí je podľa nich len obyčajnou výmenou stráži, nakoľko: „Každý je nahraditeľný. Človeku musí ísť v prvom rade o seba. Využiť príležitosť. Až potom možno hovoriť o vyšších záujmoch. Ideálnej spoločnosti sa nedočkáš. Len raz tu bol raj. Vieš, ako dopadol. Ohnivým mečom dal všemohúci hnať svoje nedokonalé výtvary. Raj už nebude. Aj boh zmúdreľ“ (Andruška 1986, 348). Ľahší a krajší život je determinovaný zmenou v mysliach mladých ľudí. Realita však musí priniesť určité ústupky až popálenie si prstov – v pozadí uvedomenia si správnej generálnej línie. Doba prináša poznanie, pričom dobrý úmysel odstrániť chyby vyúsťuje do obyčajného boja o riaditeľské koryto. Svedčí to o zmene (či stálosti) progresu či regresu...?

V texte sa dávajú do kontrastu etické zásady a fyzická sila. Tá je zamorená neviditeľnou panamou známosti a vplyvom. V pozadí tohto atribútu sa, prirodzene, kontaminuje aj čistá duša ľudí z majerov (pohlť ich nová fabrika na výrobu umelých hnojív v Topolnej). Autor opisuje duševnú čistotu týchto osadníkov, ktorí dodnes strážia svoje okolie. Kriticky sa vyslovujú na adresu mladých, ktorí priam zutekajú pred povinnosťami a nechávajú majere postupne hynúť: „Majer dožíva. Inde sa investuje, bližšie k mestu sa stavajú nové maštale. Tieto tu boli vynikajúce, pevné stavby. Istý čas ešte budú, potom zaniknú. O toto tu nemá nikto záujem. Majere, to je starý svet“ (Andruška 1986, 373). Aj v tomto motive vidíme často až nereálny boj človeka s neodvratným osudom. V myslí Mareka Kresana sa pritom starší ľudia chápu ako čistejší a čestnejší aj vďaka svojim životným skúsenostiam. V centre ich života bola práca, ktorá aj pre neho znamená tvorivý obsah existencie. Priamočiarosť je jeho predsavzatím, a preto nechápe, ako môže byť niekto zradcom a rozvracačom (ako napríklad autor anonymného listu). V tejto neľahkej spoločenskej situácii sa rozširuje ľahostajnosť, duševná vzdialenosť medzi ľuďmi, všade sa kritizuje a kričí o výmene kádrov. V pozadí týchto daností dospieva k názoru, že v porovnaní s obyvateľmi majerov sú ľudia v činziakoch akýsi čudáci. V jeho postojoch a konaniach (a najmä v duševných prerodoch) sa život chápe ako boj počas žičlivej doby pre odvážlivcov. Obdobie rokov 1967 – 1968 bola doba, keď sa žili iné časy, menil sa význam slov, iné boli postoje a radikalizovala sa aj opozícia. Na druhej strane sa vynára čitateľská otázka, či je osožné ono výnimočné, ktoré vybočuje z radu...

Centrálnu úlohu informovanosti učiteľov si berú na plecيا noviny bez cenzúry. V pozadí toho: „Hlas zdola má dnes veľkú váhu, dôležitú funkciu. Povedal by som, rozhodujúcu. Páni hore veľmi dobre vedia, akoby to s nimi dopadlo, keby ignorovali hlas ľudu! Dnes sa buduje na podpore spoločnosti. Pravá demokracia“ (Andruška 1986, 454). Je teda potrebné veriť masovokomunikačným prostriedkom ako jediným hodnoverným zdrojom dobového vývoja situácie v štáte. Autor pritom opisuje priam informačný hlad ľudí, keď sa zaručené správy šíri od vrát k vrátam, od domu k domu, od ucha k uchu. Zdôrazňuje sa však potreba celoplošného zlepšenia situácie – teda akýsi pokrok, z ktorého bude mať úžitok čo najviac ľudí a nie len zopár vyvolených. Koniec koncov však, azda až prirodzene, dobový revolučný duch doznieva, politika sa vykryštalizuje, spoločnosť sa normalizuje... Veci sa opäť začínajú riešiť inde... Život však musí ísť ďalej. Nové obdobie

prináša, samozrejme, nové sklamanie, vnútorné otázky pre seba i ostatných, nevy-slovené túžby sa racionalizujú. Marek necíti satisfakciu a uspokojenie, chápe, že sa pri kritike a pri jej dôsledkoch aj všemožne ublížilo. Identifikáciou motívu ľútosti autor poukazuje aj na zložitosť jeho osobnosti. Veľmi ho mrzelo, že tí, ktorí kriti-zovali, tiež nemali čisté ruky: na jednej strane osočovali, na druhej ďalej prisluho-vali a pripravovali si lepšie posty a tým aj hlbšie koryto. Vidíme tu určitú paralelu so stratenými ideálmi, ktoré sa vstrebávajú pod kožu človeka-pedagóga (skrivené charaktery kolegov aj vďaka dobe) i človeka-manžela (nešťastie pri predčasnom pôrode mŕtveho dieťaťa). V pozadí toho je potrebné urobiť všetko preto, aby sa čo najviac zachovala ľudskosť: riadiť sa vonkajšími i vnútornými pravidlami a neuhýbať sa pred povinnosťami a zodpovednosťou. Hlavný hrdina príbehu zažil rušné obdo-bie školského roka. Kulminovalo to vtedy v štáte, v meste, v pracovnom kolektíve i v rodinnom prostredí. Získal skúsenosti – neraz trpké a horké. Najdôležitejšie je však, že rástol psychicky ako človek, učiteľ i manžel. Význam komplexného pok-roku je už na pleciah objektívno-subjektívnych hodnotiteľov budúcnosti, ktorí sa azda k danému textu i obdobiu postavia komplexne. Nič nie je čierne či biele. Ani raj nie je ideálny. Ani peklo nie je márnivé. V pozadí toho je dôležité si uvedomiť, že: *„Zrýchlený priebeh udalostí, ktorého sme svedkami v našej spoločnosti, má svoje hlbšie korene a neskôr sa iste nájde čas zodpovedne posúdiť, prečo v rámci obrodného procesu muselo a mohlo dôjsť a dochádzalo ku krajnostiam, ktoré, a zasa si to povedzme úprimne, vrhajú tieň na ušľachtilé úsilie...“* (Andruška 1986, 469).

Román tak celkovo vedie čitateľa k premýšľaniu o živote, nabáda ho nepripustiť, aby s ním zmietali emócie a vášne. Vypovedá o nevyhnutnosti pre človeka trpezivo nazeráť a vnímať svet, zodpovedne zvážiť videné, konfrontovať životnú skúsenosť s ideami, ktoré vyznáva a ktorých sa spoločnosť, ku ktorej patrí, dovoláva. Hovori o tom, že človek by mal za všetkých okolností myslieť vlastnou (a nie cudzou) hlavou, nakoľko: *„Človek je na večnosť odsúdený žiť normálne, ťažko, zložito, bolestne! Bojovať! Nie cupítať do raja! Nič také nie je! Nebude“* (Andruška 1986, 349).

Peter Andruška tak kladie aj pre našu ‚novomiléniovú‘ súčasnosť naliehavé otázky, ktoré nezmišli s prúdom času, o ktorých v protiklade rozpráva, ale ktoré sú dnes možno ešte naliehavéjšie ako vtedy. Sumarizujúc opäť zdôraznime, že dielo sa vyznačuje dynamickou kompozíciou s homofónnou osnovou; v akomsi kinematografickom slede a trende sa striedajú kapitoly, v ktorých sa dejové momenty prelínajú s neraz lyricky exponovanými i myšlienkovými nasýtenými portrétnymi kresbami či charakterovými zábermi. Vytvára sa tak kolobeh, jednota, celok. Text núti diskurzívneho čitateľa premýšľať, nastavuje zrkadlo aj dnešnej dobe. Sám autor sa pritom vyjadril: *„Mal som zámer napísať knihu o ľudskej serióznosti, o tom, ako sa zachovávajú ľudia v istej situácii – seriózne alebo neseriózne“* (Mikulášek 1987, 21). Peter Andruška to urobil. (Aj) v tom je hodnota jeho výpovede nepopierateľná a trvale platná.

Literatúra

Andruška, Peter (2018a): *Láskyplné „vyprávienky“ o knihách 1*. Komárno: Vydavateľstvo KT.

Andruška, Peter (2015): *Mal to byť príbeh*. Komárno: Vydavateľstvo KT.

Andruška, Peter (1986): *Nevkročíš do raja*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.

Andruška, Peter (2016): *Rezkým krokom: postrehy, spomienky, meditácie, klebety*. Šaľa: A-klub.

Andruška, Peter (2018b): *Rozlúčky a iné šibalstvá (dodatky k pamätiam)*. Komárno: Vydavateľstvo KT.

Čúzy, Ladislav (1987): Výrazné slovo. *Slovenské pohľady*, roč. 103, č. 1, s. 116-119.

Ferko, Peter (1991): Peter Andruška – Nevkročíš do raja. In *Smietka v oku*. Trebišov: Okresná knižnica Trebišov, s. 27-30.

kol. autorov (1987): Kritická diskusia o L. Štěpánovi a P. Andruškovi. *Romboid*, roč. 22, č. 2, s. 158.

Liba, Peter (1987): Aktualizácia ako problém románu. *Romboid*, roč. 22, č. 4, s. 79-82.

Mikulášek, Miroslav (1987): Kritici z Brna a Bratislavy diskutujú o P. Andruškovi a L. Štěpánovi. *Romboid*, roč. 22, č. 8, s. 13-21.

Sulík, Ivan (1986): Nevkročíš do raja, čiže seriál. *Nové slovo*, roč. 28, č. 43, s. 5.

Šenkár, Patrik (ed., 2013): *Literárna tvorba Petra Andrušku (výber z literárnokritických ohlasov)*. Šaľa: A-klub.